درس ۳
واج‌آرایی، واژه‌آرایی

به بی‌شمار آزمون مربوط به همین بخش دسترسی پیدا کنید.

ریزشیم (سؤال‌های خط‌به‌خط)

واج‌آرایی، واژه‌آرایی

۱۶۷. نمودهای «بدیع» کدام‌اند؟ نام ببرید.

۱۶۸. عوامل پدیدآورندهٔ موسیقی لفظی چه نامیده می‌شوند؟

واج‌آرایی

۱۶۹. واژه‌ها و عبارات مناسب را از داخل کمانک انتخاب کنید و در جای خالی بنویسید.

الف) تکرار یک واج در سخن، اگر بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید، ..... (واج‌آرایی / واژه‌آرایی) نامیده می‌شود.

ب) واج‌آرایی جزء بدیع ..... (لفظی / معنوی) است.

۱۷۰. تکرار واج‌های «خ»، «ز»، «ا» و «ن» در بیت زیر آگاهانه است. ☐ درست ☐ نادرست

«خیزید و خز آرید که هنگام خزان است — باد خنک از جانب خوارزم وزان است»

۱۷۱. واج‌آرایی مصوت‌ها از صامت‌ها محسوس‌تر است. ☐ درست ☐ نادرست

واژه‌آرایی

۱۷۲. در بیت زیر چند واژه تکرار شده و «واژه‌آرایی» را پدید آورده‌اند؟ آن‌ها را مشخص کنید.

«پیش از اینت بیش از این اندیشهٔ عشاق بود — مهرورزی تو با ما شهرهٔ آفاق بود»

۱۷۳. با توجه به سرودهٔ زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید.

«با من بودی منت نمی‌دانستم — تا من بودی منت نمی‌دانستم
رفتم چو من از میان تو را دانستم — با من بودی منت نمی‌دانستم»

الف) این شعر در چه قالبی سروده شده است؟

ب) قافیه و ردیف را در این سروده مشخص کنید.

ج) این شعر بیانگر چه مفهومی است؟ نوع ادبی آن را مشخص کنید.

د) «واج‌آرایی» و «تکرار» را در این سروده بیابید و بنویسید.

۱۷۴. در واژه‌آرایی جنبهٔ «موسیقایی» و «نوشتاری» واژه باید مورد توجه قرار گیرد. ☐ درست ☐ نادرست

۱۷۵. «رست» به معنی نجات یافت و «رست» به معنی رویید، اگر در یک جمله بیایند، می‌توانند تکرار محسوب شوند. ☐ درست ☐ نادرست

تمرین

۱۷۶. در کدام گزینه واج‌آرایی محسوس‌تر است؟

الف) دریای سرشک دیدهٔ پر نم ماست — وان بار که کوه برنتابد غم ماست

ب) من پیر سال و ماه نی‌ام یار بی‌وفاست — بر من چو عمر می‌گذرد پیر از آن شدم

ج) صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را — که سر به کوه و بیابان تو داده‌ای ما را

سؤالات امتحانی: علوم و فنون ادبی ۱ - درس ۳ | رشته: ادبیات و علوم انسانی

نام و نام خانوادگی: | مدت امتحان: ۸۰ دقیقه | تاریخ امتحان:

		بارم
	الف) تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی	۴
۱۹۲	**درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید.** الف) شاهنامه اثری حماسی است که در آن ابیاتی در پند و اندرز نیز دیده می‌شود. ☐ درست ☐ نادرست ب) الهی‌نامهٔ عطار نیشابوری نثری آمیخته به نظم دارد که در آن به مباحثی عرفانی پرداخته شده است. ☐ درست ☐ نادرست	۰/۵
۱۹۳	**کدام‌یک از موارد زیر درست است؟** الف) «غزلیات شمس» از مولانا جلال‌الدین محمد بلخی و حاوی نکاتی تعلیمی است. ب) «گلستان سعدی» نمونه‌ای از آثار منثور فارسی است که در آن مباحث عمیق عرفانی به زبانی شیوا شرح داده شده است. ج) «سهراب سپهری» از شاعران معاصر است که در قالب نیمایی سروده‌هایی ناب دارد؛ «آب را گل نکنیم» از سروده‌های اوست.	۰/۵
۱۹۴	**هر یک از ابیات زیر سرودهٔ کیست؟** الف) پیش از اینت بیش از این اندیشهٔ عشاق بود / مهرورزی تو با ما شهرهٔ آفاق بود ب) ما را سری است با تو که گر خلق روزگار / دشمن شوند و سر برود هم بر آن سریم	۱
۱۹۵	**کاربرد فعل مضارع استمراری در کدام بیت متفاوت است؟** الف) ای آن که غمگنی و سزاواری / وندر نهان سرشک همی‌باری ب) جامی است که عقل آفرین می‌زندش / صد بوسه ز مهر بر جبین می‌زندش ج) زمانه قرعهٔ نو می‌زند به نام شما / خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما	۰/۵
۱۹۶	**کاربرد دو جناس و واج‌آرایی، از ویژگی‌های ادبی کدام بیت است؟** الف) از ننگ چه پرسی که مرا نام ز ننگ است / وز نام چه گویی که مرا ننگ ز نام است ب) گرم باز آمدی محبوب سیم‌اندام سنگین‌دل / گل از خارم برآوردی و خار از پای و پا از گل ج) گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید / چون عشق حرم باشد سهل است بیابان‌ها	۰/۵
۱۹۷	**دو مورد از ویژگی‌های ادبی ابیات زیر را بیان کنید.** «در زلف تو بند بود داد دل ما / در بند کمند بود داد دل ما ای داد به داد دل ما کس نرسید / از بس که بلند بود داد دل ما»	۱
	ب) موسیقی شعر	۶
۱۹۸	**در مصراع زیر چند مصوت بلند به کار رفته است؟ آن‌ها را بنویسید.** «هر کجا دردی است درمانیش هست»	۰/۵
۱۹۹	**آهنگ بیت زیر تند است یا ملایم؟** «پای استدلالیان چوبین بود / پای چوبین سخت بی‌تمکین بود»	۰/۲۵
۲۰۰	**حروف و صداها (صامت‌ها و مصوت‌ها) را در واژهٔ «یادگیری» مشخص کنید.**	۰/۵
۲۰۱	**لحن مناسب برای خوانش هر یک از ابیات زیر را مشخص کنید و مقابل آن بنویسید.** الف) دل اگر خداشناسی همه در رخ علی بین / به علی شناختم من به خدا قسم خدا را ب) بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار / روز فراق را که نهد در شمار عمر ج) سرو را بین بر سماع بلبلان صبح‌خیز / همچو سرمستان به بستان، پای‌کوب و دست‌زن	۰/۷۵
۲۰۲	**در خوانش کدام بیت همزه حذف می‌شود و به تلفظ درنمی‌آید؟ آن را مشخص کنید.** الف) سر ارادت ما و آستان حضرت دوست / که هرچه بر سر ما می‌رود ارادت اوست ب) عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست / من که یک امروز مهمان توام فردا چرا ج) پیش از اینت بیش از این اندیشهٔ عشّاق بود / مهرورزی تو با ما شهرهٔ آفاق بود	۱
۲۰۳	**با بررسی حس و حال و عواطف موجود در ابیات زیر، تفاوت آن‌ها را بنویسید.** الف) این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف / می‌سازد و باز بر زمین می‌زندش ب) بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار / روز فراق را که نهد در شمار عمر	۱
۲۰۴	**سرودهٔ زیر در چه قالبی سروده شده است؟ جایگاه قافیه و ردیف در آن چگونه است؟** «ای تکیه‌گاه و پناه / زیباترین لحظه‌های / پرعصمت و پرشکوه / تنهایی و خلوت من / ای شطّ شیرین پرشوکت من»	۱

سؤالات امتحانی: علوم و فنون ادبی ۱ - درس ۳ | رشته: ادبیات و علوم انسانی

نام و نام خانوادگی: | مدت امتحان: ۸۰ دقیقه | تاریخ امتحان:

		بارم
	الف) تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی	۴
۲۱۶	**درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید.** الف) عبارت «آب و گل تو را نیکو سرشته‌اند اما لگد کم خورده است.» از «لطایف‌الطوایف» انتخاب شده است. درست ☐ نادرست ☐ ب) حکایت منظوم «خانهٔ سقراط» سرودهٔ ابوالقاسم حالت است. درست ☐ نادرست ☐	۰/۵
۲۱۷	**کدام‌یک از موارد زیر درست است؟** الف) بیت «برو شادی کن ای یار دل‌افروز / غم فردا نشاید خورد امروز» از خیام نیشابوری است. ب) بیت «دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند / از گوشهٔ بامی که پریدیم پریدیم» سرودهٔ وحشی بافقی است.	۰/۵
۲۱۸	**به‌ترتیب «حافظ، سعدی، مولوی، ابتهاج» سرایندهٔ کدام‌یک از ابیات زیرند؟** الف) عید آمد و عید آمد، یاری که رمید آمد / عیدانه فراوان شد، تا باد چنین بادا ب) زمانه قرعهٔ نو می‌زند به نام شما / خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما ج) این مطرب از کجاست که برگفت نام دوست / تا جان و جامه بذل کنم بر پیام دوست د) وقت را غنیمت دان آن‌قدر که بتوانی / حاصل از حیات ای جان این دم است تا دانی	۱
۲۱۹	**جاهای خالی را پر کنید.** الف) کاربرد هر یک از صنایع بدیع لفظی در قلمرو ..... بررسی می‌شود. ب) برجسته‌ترین ویژگی زبانی در بیت زیر کاربرد ..... است. «خواب نوشین بامداد رحیل / بازدارد پیاده را ز سبیل»	۱
۲۲۰	**نام یک اثر منظوم یا منثور از هر یک از شاعران و نویسندگان یادشده را مقابل نام آن‌ها بنویسید.** الف) مولانا: ب) عطار:	۰/۵
۲۲۱	**نوشتهٔ زیر از کدام کتاب است و جزء کدام نوع ادبی شمرده می‌شود؟** «دیدم که نصیحت نمی‌پذیرد و دم گرم من در آهن سرد او اثر نمی‌کند. روی از مصاحبت بگردانیدم و قول حکما کار بستم.»	۰/۵
	ب) موسیقی شعر	۶
۲۲۲	**پس از خوانش ابیات زیر، حس و حال دریافت‌شده از هر بیت را مقابل آن بنویسید.** الف) بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار / روز فراق را که نهد در شمار عمر ب) گفت که سرمست نه‌ای، رو که از این دست نه‌ای / رفتم و سرمست شدم وز طرب آکنده شدم ج) بگو تا سوار آورم زابلی / که باشند با خنجر کابلی	۱/۵
۲۲۳	**فضای عاطفی حاصل از خوانش شعر زیر را بررسی کنید و بنویسید.** «گر اظهار پشیمانی کند گردون مشو ایمن / که بدعهد از پشیمانی پشیمان زود می‌گردد»	۰/۵
۲۲۴	**برای بیان مفاهیم حماسی چه نوع وزن و آهنگی مناسب‌تر است؟**	۰/۵
۲۲۵	**فضای «حسرت و افسوس» در کدام بیت دیده می‌شود؟** الف) وقت را غنیمت دان آن‌قدر که بتوانی / حاصل از حیات ای جان این دم است تا دانی ب) گوشه گرفتم ز خلق و فایده‌ای نیست / گوشهٔ چشمت بلای گوشه‌نشین است ج) این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف / می‌سازد و باز بر زمین می‌زندش	۰/۵
۲۲۶	**فضای عاطفی کدام بیت متفاوت است؟** الف) ای داد به داد دل ما کس نرسید / از بس که بلند بود داد دل ما ب) وقت را غنیمت دان آن‌قدر که بتوانی / حاصل از حیات ای جان این دم است تا دانی ج) برو شادی کن ای یار دل‌افروز / غم فردا نشاید خورد امروز	۰/۵
۲۲۷	**تلفظ «و» در کدام واژه متفاوت است؟** ۱) شکوه ۲) دل‌افروز ۳) می‌رود ۴) زود	۰/۲۵
۲۲۸	**تلفظ واج «و» در کدام گزینه متفاوت است؟** الف) بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار ب) یک عمر پریشانی دل بسته به مویی است ج) رفتم چو من از میان تو را دانستم	۰/۲۵

الف) دانش‌محور (شناخت‌محور)

۲۴۰. در بیت «یا رب به که شاید گفت این نکته که در عالم / رخساره به کس ننمود آن شاهد هر جایی» واژهٔ «شاید» در معنی ..... به کار رفته است. (۰/۲۵)

۲۴۱. در کدام بیت ضمیر پیوسته «نقش متممی» دارد؟ (۰/۲۵)

الف) هر آن‌که جانب اهل وفا نگه دارد / خداش در همه حال از بلا نگه دارد
ب) دلا معاش چنان کن که گر بلغزد پای / فرشته‌ات به دست دعا نگه دارد
ج) چو گفتمش که دلم را نگاه دار چه گفت؟ / ز دست بنده چه خیزد؟ خدا نگه دارد

۲۴۲. «واج‌آرایی» در کدام بیت به تجسم مفهوم یاری رسانده است؟ (۰/۲۵)

الف) رشتهٔ تسبیح اگر بگسست معذورم بدار / دستم اندر ساعد ساقی سیمین‌ساق بود
ب) رسم عاشق‌کشی و شیوهٔ شهرآشوبی / جامه‌ای بود که بر قامت او دوخته بود
ج) ریاست به دست کسانی خطاست / که از دستشان دست‌ها بر خداست

۲۴۳. آرایه‌های کدام بیت درست ذکر نشده است؟ (۰/۲۵)

الف) سعدی که داد وصف همه نیکوان بداد / عاجز بماند در تو زبان فصاحتش (تکرار «داد» - واج‌آرایی «د»)
ب) برو ای گدای مسکین در خانهٔ علی زن / که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را («نگین» مجاز از انگشتری - تکرار «گدا»)

۲۴۴. حس و حال و فضای عاطفی بیت زیر چگونه است؟ (۰/۷۵)

«عابدانی که روی بر خلقند / پشت بر قبله می‌کنند نماز»

۲۴۵. آهنگ و موسیقی ابیات زیر را ارزیابی کنید و بنویسید. (۱)

الف) مژده ای دل که دگر باد صبا باز آمد / هدهد خوش‌خبر از طرف سبا باز آمد
ب) صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را / که سر به کوه و بیابان تو داده‌ای ما را

ب) حافظه‌محور

۲۴۶. بیت «پای استدلالیان چوبین بود / پای چوبین سخت بی‌تمکین بود» سرودهٔ ناصرخسرو است. (۰/۲۵) ☐ درست ☐ نادرست

۲۴۷. حکایت «پارسازاده‌ای که نعمت بی‌کران به دستش افتاد» از باب هشتم گلستان سعدی انتخاب شده است. (۰/۲۵) ☐ درست ☐ نادرست

۲۴۸. عواملی که موسیقی لفظی را پدید می‌آورند، ..... نامیده می‌شوند. (۰/۲۵)

۲۴۹. آنچه در آرایهٔ «تکرار» اهمیت دارد، ..... است. (۰/۲۵)

۲۵۰. وزن و آهنگ کوبنده و کوتاه، مناسب بار معنایی ..... در شعر است. (۰/۲۵)

ج) تحلیلی

۲۵۱. هر یک از موارد زیر را در مقابل ابیات متناسب با آن‌ها بنویسید. (یک مورد اضافه است.) (۱)

«لحن روایی - تناسب واج‌آرایی با مفهوم - تفاوت جناس همسان با تکرار»

الف) چشمم از آینه‌داران خط و خالش گشت / لبم از بوسه‌ربایان بر و دوشش باد
ب) طریقی فرا پیش گیر و رهی / همی رو که از قید هستی رهی

د) چالشی

۲۵۲. موسیقی لفظی کدام بیت حاصل «واج‌آرایی» یا «واژه‌آرایی» نیست؟ (۰/۲۵)

۱) مژه‌ها و چشم یارم به نظر چنان نماید / که میان سنبلستان چرد آهوی خطایی
۲) مجمع خوبی و لطف است عذار چو مهش / لیکنش مهر و وفا نیست خدایا بدهش
۳) کمند صید بهرامی بیفکن جام جم بردار / که من پیمودم این صحرا نه بهرام است و نه گورش

هـ) بلندپاسخ (توضیحی)

۲۵۳. اجزای بیت زیر را مرتب کنید و مشخص نمایید که «را» در هر مصراع چه کاربردی دارد؟ (۱)

«نیکخو گفته است یزدان مر رسول خویش را / خوی نیک است ای برادر گنج نیکی را کلید»

مرور و جمع‌بندی درس سوم

☐ **علم بدیع دو بخش است:** ۱. بدیع لفظی که آرایه‌های مربوط به لفظ (عوامل ایجاد موسیقی لفظی) را مطالعه می‌کند؛ مانند: واج‌آرایی، سجع، جناس و ... ۲. بدیع معنوی که به مطالعهٔ آرایه‌هایی می‌پردازد که براساس ارتباط معنایی واژه‌ها پدید می‌آیند؛ مانند: ایهام، مراعات‌نظیر و ...
☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ **تعریف واج‌آرایی:** تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن به‌شرطی که بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید.

نمونه: تکرار واج‌های «ش» و «ا» در بیت زیر که موسیقی آن در خوانش احساس می‌شود.

«شـــاه شمشـــادقدان خســـرو شـــیرین‌دهنان کـه بـه مـژگان شـکند قلـب همـه صف‌شـکنان»

☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ **نکتهٔ واج‌آرایی:** هرچند پدید آمدن واج‌آرایی به تعداد تکرارها و فاصلهٔ آن‌ها بستگی دارد، اما ملاک وجود یا عدم آن در یک بیت، محسوس بودن آن در خوانش است.
☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ شکل‌های مختلف نوشتاری یک واج (مثلاً واج «ز» که به‌شکل «ض»، «ظ» و «ذ» نیز نوشته می‌شود)، در بررسی واج‌آرایی آن واج، به شمار می‌آیند.
☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ واج‌آرایی صامت‌ها از واج‌آرایی مصوت‌ها محسوس‌تر است.
☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ **تعریف واژه‌آرایی:** تکرار یک واژه در سخن

نمونه:

«مـن مانـده‌ام مهجـور **از او**، بیگانـه و رنجـور **از او** گویـی کـه نیشـی دور **از او** در اسـتخوانم مـی‌رود»

☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

☐ **نکتهٔ واژه‌آرایی:** آنچه در تکرار اهمیت دارد، جنبهٔ موسیقیایی و آوایی سخن است، نه شکل نوشتاری آن. حواستان باشد واژه‌آرایی را با جناس همسان اشتباه نگیرید.
☐ بلد بودم ☐ بلد نبودم

۱۴۹. کنایه: «گشوده شدن در الم به روی کسی» کنایه از ناراحتی و اندوه (۰/۵) / تضاد: الم – هم (۰/۵)

۱۵۰. الف: در بیت نخست تشخیص وجود دارد (۰/۲۵)؛ گریستن سپهر و ستاره، قلب داشتن لعل و دل داشتن سنگ / ب: حس اندوه و مرثیه‌گویی (۰/۲۵) / ج: ۱. کاربرد واژه‌های عربی در آن زیاد است (الم، مهلت، نوع، قتیل و آل). (۰/۵) ۲. جملات در این متن از نوع جملهٔ مرکب و به‌نسبت طولانی هستند. (۰/۵) / د: «پیکر شریف» کنایه از پیکر امام حسین (ع) (۰/۵)

۱۵۱. الف: ناپایداری جهان و همه‌گیر بودن مرگ (۰/۵) / ب: ادبیات تعلیمی (۰/۵) / ج: مرگ (۰/۵) / د: «اندک و بسیار» در جملهٔ «فایدهٔ او اندک و رنج آن بسیار» (۰/۵)

۱۵۲. در این مصراع «را» نشانهٔ **فک اضافه** (کلیدِ گنج نیکی) است. (۰/۲۵)

۱۵۳. ج (۰/۲۵)؛ «کِت درآید دل ز پای: که دلت ز پای درآید»

۱۵۴. «تلفظ کهن واژه» در بیت «الف» (۰/۲۵) دیده می‌شود: **اسپان** ← اسبان

۱۵۵. این بیت فضا و حس و حالی شاد دارد و سرخوشی عاشقانه در آن دیده می‌شود که حاصل وصال یا گفت‌وگو با معشوق است. (۰/۵)

۱۵۶. الف: وزن و آهنگی کوبنده و حماسی دارد. (۰/۵) / ب: آهنگی ملایم و حال و هوایی عاشقانه (۰/۵) / ج: آهنگی کوبنده مناسب ظلم‌ستیزی و هشدار (۰/۵)

۱۵۷. در این بیت «جویش» (۰/۲۵) و «بویش» (۰/۲۵) قافیهٔ اول و «روان» و «روان» (۰/۲۵) قافیهٔ دوم‌اند. بیت فاقد ردیف است.

نکته: ردیف، زمانی پدید می‌آید که یک واژه در پایان مصراع‌ها بعد از قافیه «عیناً» یعنی هم از نظر معنی و هم از نظر لفظ، تکرار شود. این سخن یعنی اگر دو واژه لفظی یکسان و معنایی متفاوت داشته باشند، ردیف محسوب نمی‌شوند؛ مانند «روان» در مصراع اول (جاری) با «روان» در مصراع دوم (روح و جان) که نمی‌توانند ردیف محسوب شوند.

۱۵۸. نادرست؛ این بیت از فردوسی است. (۰/۲۵)

۱۵۹. درست (۰/۲۵)

۱۶۰. ادراکی که از احساس نظم بین هجاها حاصل می‌شود، **وزن** است. (۰/۲۵)

۱۶۱. تناسب و هم‌سویی وزن و عاطفه موجب افزایش **قدرت اثرگذاری** در شعر می‌شود. (۰/۲۵)

۱۶۲. نادرست (۰/۲۵)؛ بیشتر کتب مقدس نیز از کلام موزون و کشش و جاذبهٔ آهنگ بهره گرفته‌اند.

۱۶۳. درست (۰/۲۵)؛ در این بیت، حسرت روزهای وصال و در کنار یاران و دوستداران بودن دیده می‌شود.

۱۶۴. الف: بیان شادی و نشاط (۰/۵) / ب: بیان هشدار و اندرز (وقت را غنیمت دانستن توصیه شده است.) (۰/۵)

۱۶۵. گزینهٔ «۳» (۰/۲۵)؛ آهنگ این بیت کوتاه‌تر و ضربی‌تر از سایر ابیات است.

۱۶۶. الف: در قالب رباعی (۰/۲۵) / ب: «کوزه‌گر دهر» (۰/۲۵) اضافهٔ تشبیهی است (دهر به کوزه‌گر تشبیه شده است). (۰/۵) / ج: پیدایش (۰/۲۵) و مرگ (۰/۲۵) و بی‌وفایی روزگار (۰/۲۵)

۱۶۷. بدیع دو نمود دارد: بدیع لفظی و بدیع معنوی

۱۶۸. عواملی که موسیقی لفظی را پدید می‌آورند، «بدیع لفظی» نامیده می‌شوند.

۱۶۹. الف: تکرار یک واج در سخن، اگر بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید، **واج‌آرایی** نامیده می‌شود.

درسنامه: واج‌آرایی به همان نسبت که آرایهٔ پرکاربردی به نظر می‌رسد و گمان می‌رود که یافتن آن در ابیات و نوشته‌ها راحت است، نکته در خود دارد. به تعریف واج‌آرایی که در کتاب درسی نیز آمده دقت کنید: «تکرار یک واج به‌گونه‌ای که بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید». از این تعریف به چند نکته می‌توان رسید:

۱. واج‌آرایی یک آرایه است؛ پس باید موجب زیبایی سخن شود نه اینکه تأثیری در آن نداشته باشد یا حتی موجب اخلال در بلاغت آن شود.

۲. در واج‌آرایی دفعات تکرار یک واج ملاک نیست؛ آنچه مهم است، محسوس بودن تکرار واج و پدید آوردن موسیقی لفظی است.

۳. اگر واج‌آرایی در اثرگذاری سخن تأثیری داشته باشد، هنری‌تر است؛ مانند بیت منوچهری در وصف پاییز که در متن درس ذکر شده است.

ب: واج‌آرایی جزء بدیع **لفظی** است.

۱۷۰. درست؛ این تکرار موجب انتقال بهتر مفهوم (وصف پاییز) شده است.

۱۷۱. نادرست؛ واج‌آرایی **صامت‌ها** از **مصوت‌ها** محسوس‌تر است

۱۷۲. سه واژه: از، این، بود

۱۷۳. الف: قالب رباعی / ب: قافیه: با، تا، با – ردیف: من بودی منت نمی‌دانستم / ج: قدر یار در فراق دانسته می‌شود نه در وصال. این ابیات را می‌توان از نوع ادبیات غنایی (عاشقانه) برشمرد. / د: تکرار واج‌های «ن»، «م»، «ا» و «د» واج‌آرایی را پدید آورده است و تکرار «من»، «بودی»، «منت»، «نمی‌دانستم» آرایهٔ تکرار را.

۱۷۴. نادرست؛ آنچه در تکرار مهم است، جنبهٔ موسیقایی و آوایی سخن است، نه شکل نوشتاری واژگان.

۱۷۵. نادرست؛ «رَست» به معنی نجات یافت و «رُست» به معنی رویید، نمی‌توانند تکرار محسوب شوند؛ زیرا دو واژه با معانی و حتی تلفظ متفاوت‌اند نه یک واژه.

نکته: در آرایهٔ تکرار، علاوه بر یکسانی در لفظ واژه‌ها، یکسانی در معنی هم مهم است وگرنه دو واژه با ظاهر یکسان اما معانی متفاوت، نمی‌توانند تکرار شمرده شوند، مانند: «روان: جاری» و «روان: روح»

۱۷۶. در بیت «ج» تکرار مصوت بلند «ا» محسوس‌تر است.

نکته: از آنجا که در واج‌آرایی جنبهٔ موسیقایی کلام در نظر است، محسوس بودن «واج‌آرایی» به چند شرط بستگی دارد:

۱. صامت یا مصوت بودن: واج‌آرایی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر است (بیشتر به چشم و گوش می‌آید).

۲. فاصلهٔ واج‌ها: واج‌هایی که تکرار آن‌ها با فاصلهٔ کمتری از هم اتفاق می‌افتد، محسوس‌تر از واج‌هایی است که با فاصلهٔ بیشتری تکرار شده‌اند؛ برای مثال در سرودهٔ زیر سه بار تکرار «ش» از هفت بار تکرار «ت» محسوس‌تر است:

«ای تکیه‌گاه و پناه / زیباترین لحظه‌های / پرعصمت و پرشکوه تنهایی خلوت من / ای شط شیرین پرشوکت من»

۳. تعداد دفعات تکرار: معمولاً واج‌هایی که بیشتر تکرار شده‌اند، از واج‌هایی که دفعات کمتری تکرار شده باشند، محسوس‌ترند (به شرط یکسان بودن در دو شرط قبلی). مثلاً واج‌آرایی «ا» در بیت «ج» محسوس‌تر از بیت «ب» است.

در این مورد عده‌ای از همکاران برآن‌اند که «در واج‌آرایی نباید تعداد تکرارهای یک واج از پنج بار کمتر باشد، وگرنه واج‌آرایی پدید نمی‌آید». این سخن غیرعلمی و غیرمستند است. در واقع واج‌آرایی باید برای گوش محسوس باشد و موسیقی پدید آورد و این جدای از دفعات تکرار است.

۱۷۷. ب: در این بیت واج‌آرایی حاصل تکرار صامت «ش» و مصوت بلند «ا» است اما در بیت «الف» تکرار مصوت کوتاه «ـِ».

پاسخنامهٔ تشریحی

۱۷۸. ب: در این بیت واج‌آرایی حاصل تکرار صامت «ش» است اما در بیت «الف» تکرار مصوت کوتاه «ـِ».

۱۷۹. ج؛ در هر سه بیت «واج‌آرایی» دیده می‌شود؛ اما «تکرار» فقط در بیت «ج» نیست. در این بیت «روان» به معنی رونده با «روان» به معنی جان و روح، جناس همسان (تام) می‌سازد، نه تکرار.

۱۸۰. ب؛ در این بیت شاعر با تکرار واج‌های «خ، ز، ا، ن» فصل خزان را یادآوری می‌کند که با مفهوم بیت (توصیف فصل پاییز) هم‌خوانی دارد.

۱۸۱. این شعر سرودهٔ «مهدی اخوان ثالث» و در قالب شعر نیمایی است.

۱۸۲. در این بیت واژه‌های «خار و پا» تکرار شده‌اند.

۱۸۳. تکرار: تکرار «پشیمانی» - استعاره: «اظهار پشیمانی کردن گردون» تشخیص و استعارهٔ مکنیه است. / واج‌آرایی: تکرار واج «ش»

۱۸۴. الف: حس امید و نشاط / ب: ۱. واج‌آرایی «م» در بیت اول و «د» و «س» در بیت دوم ۲. واژه‌آرایی «دوست»

نکته: «ردیف» تکرار یک واژه بعد از قافیه است، می‌تواند جزء آرایهٔ تکرار محسوب شود. / ج: ابیات متعلق به غزلی از سعدی است.

۱۸۵. به وجود آوردن و از میان بردن مجدد انسان (یا هر مخلوقی) به دست طبیعت

۱۸۶. گزینهٔ «۲»؛ در گزینهٔ «۱»، «دانی» و در گزینهٔ «۳»، «دست»

۱۸۷. بیت ۱؛ در ابیات ۲ و ۳ فضای شادی و نشاط دیده می‌شود اما در این بیت فضای پند و اندرز.

۱۸۸. هماورد یعنی «حریف، مبارز» - معنی واژگان در قلمرو زبانی بررسی می‌شود.

۱۸۹. حافظ - توصیه به دانستن ارزش زمان

۱۹۰. «گوشه گرفتن از خلق» کنایه از دوری کردن از مردمان و خلوت گزیدن

۱۹۱. زابل - کابل

۱۹۲. الف: درست (۰/۲۵)؛ شاهنامه اثری حماسی است. چند بیت از ابیات اندرزی شاهنامه در کتاب درسی آمده است. / ب: نادرست (۰/۲۵)؛ الهی‌نامهٔ عطار نیشابوری به نظم است نه به نثر.

۱۹۳. الف: نادرست؛ «غزلیات شمس» از مولانا جلال‌الدین محمد بلخی و حاوی نکاتی عرفانی است. / ب: نادرست؛ «گلستان سعدی» تعلیمی است نه عرفانی. / ج: درست (۰/۵)

۱۹۴. الف: حافظ (۰/۵) / ب: سعدی (۰/۵)

۱۹۵. الف (۰/۵): در این بیت فعل مضارع استمراری با نشانهٔ استمراری «همی» ساخته شده اما در سایر ابیات با نشانهٔ «می».

۱۹۶. ب (۰/۵): در این بیت «گُل» با «گِل» و «گِل» با «دِل» جناس می‌سازند و تکرار مصوت بلند «ا» واج‌آرایی را.

۱۹۷. ۱. تکرار «بود داد دل ما» که «ردیف» نیز محسوب می‌شود. ۲. واج‌آرایی «د» در هر دو بیت ۳. این سروده در قالب رباعی است. ۴. «بند، کمند، بلند» واژه‌های قافیه‌اند. (ذکر دو مورد کافی است.) (هر مورد ۰/۵)

۱۹۸. مصوت‌های بلند: ا (کجا)، ی (دردی) (۰/۲۵)، ا (درمان)، ی (درمانیش) (۰/۲۵)

۱۹۹. این بیت آهنگی تند دارد. (۰/۲۵)

۲۰۰. صامت‌ها: ی (در هجای اول)، د، گ، ر (۰/۲۵)
مصوت‌ها: ی (در هجای دوم)، ی (در هجای سوم) (۰/۲۵)

نکته: به تفاوت صامت «ی» با مصوت «ی» دقت کنید. علاوه بر اختلاف در تلفظ، مصوت‌ها هرگز در آغاز هجا نمی‌آیند و صامت‌ها هرگز دومین واج هجا نیستند. در این مورد در درس‌های بعدی بیشتر خواهیم آموخت.

۲۰۱. الف: لحن مدح و ستایش (۰/۲۵) (این بیت از غزل شهریار در ستایش حضرت علی (ع) است.) / ب: لحن حسرت و اندوه (۰/۲۵) (به‌خاطر دوری از یار) / ج: شادی و نشاط (۰/۲۵)

۲۰۲. ج (۰/۵)؛ در این بیت همزهٔ واژه‌های «از»، «اینت»، «از»، «این» و «اندیشه» در خوانش حذف می‌شود (۰/۵) و مصوت بعد از آن به صامت قبل از همزه می‌چسبد: پیشَزینت بیشَزیننداندیشه / «الف» و «ب»: در مصراع‌های اول ابیات «الف» و «ب» همزه‌هایی هستند که آخرین واج پیش از آن‌ها مصوت است و نمی‌توانند حذف شوند. در مصراع دوم این ابیات نیز همزه‌هایی هستند که با وجود صامت بودن واج قبلی نیاز به حذف شدن ندارند و حذف نمی‌شوند.

نکته: ۱. همزه‌ای که واج پیش از آن مصوت باشد، نمی‌تواند حذف شود. ۲. همزه‌ای که واج پیش از آن صامت باشد، گاه در خوانش به ضرورت ریتم و آهنگ، حذف می‌شود اما گاهی هم نیاز به حذف آن نیست و باقی می‌ماند.

۲۰۳. فضای عاطفی بیت «الف» حسرت‌بار و فلسفی است (۰/۵) به‌گونه‌ای که خواننده را به فکر فرومی‌برد؛ اما فضای عاطفی بیت «ب» اندوهناک است (۰/۵) و غم دوری از یار در آن دیده می‌شود.

۲۰۴. این سروده در قالب شعر نیمایی است (۰/۵) که قافیه در آن اختیاری است. در مصراع‌های ۱، ۲ و ۳ قافیه نیامده اما در مصراع‌های ۴ و ۵ «خلوت» و «شوکت» هم‌قافیه‌اند. (۰/۵)

۲۰۵. الف: خوارزم: خارَزم (۰/۲۵) / ب: عشّاق: عُشّاق (۰/۲۵) / ج: همچو: هَمچُ (۰/۲۵) / د: تکیه‌گاه: تِکیِ‌گاه (۰/۲۵)

۲۰۶. در این بیت واج‌های «ا، ر، ن» تکرار شده و واج‌آرایی ساخته‌اند. (۰/۵)

۲۰۷. تکرار: واژه‌های«تو»، «امروز» و «فردا» تکرار شده‌اند. (۰/۵) / تضاد: امروز - فردا (۰/۵)

۲۰۸. ب (۰/۲۵)؛ واژه‌آرایی: عمل (۰/۵) / واج‌آرایی: م، ل، ع (۰/۵)

نکته: وقتی دو واژه با ظاهری یکسان اما معانی متفاوت در سخن می‌آیند، تکرار نیستند؛ مانند واژه‌های «روان: رونده» و «روان: روح» در بیت «الف». (در این موارد به جناس تام فکر کنید بهتر است تا تکرار).

۲۰۹. گزینهٔ «۳» (۰/۵)؛ «تشخیص»
بررسی سایر گزینه‌ها: گزینهٔ «۱»: تکرار: «است» در پایان دو مصراع / گزینهٔ «۲»: تشبیه: یار به کیمیا، یار به صدف، یار به دُر / گزینهٔ «۴»: جناس: دَر، دُر، پُر

۲۱۰. واج‌آرایی: تکرار واج‌های «س» و «ن» (۰/۵) / تکرار: این، قفس (۰/۵)

۲۱۱. الف: جناس: زابلی، کابلی (۰/۲۵) / ب: تکرار: عمر (۰/۲۵) / ج: اغراق: بام خانه را تا عرش افراشتن (۰/۲۵)

۲۱۲. ب: واج‌آرایی در این بیت محسوس‌تر است. (۰/۵)

نکته: واج‌آرایی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر است. مثلاً در بیت «الف» مصوت «ـِ» تکرار شده و در بیت «ب» صامت‌های «ل» و «م». هنگام خوانش بیت «ب» بیشتر از بیت «الف» متوجه تکرار واج‌ها می‌شویم.

۲۱۳. ب: تکرار: بهار، جان - تناسب: دل و جان، باغ و بهار و خزان - تضاد: بهار و خزان (۰/۵) / الف: در این بیت تشخیص وجود ندارد و «الف» نادرست است.

۲۱۴. الف: خانه - سرا (۰/۵) / ب: ۱. جملات کوتاه و قابل فهم‌اند. ۲. کاربرد «سرا» در معنی «خانه»، «در خورد» در معنی شایسته، «چون» در معنی چگونه

پاسخنامهٔ تشریحی

۳. کاربرد واژگان عربی معمول مانند «عهد، قدیم، حکیم، رفیق، مختصر» (ذکر دو مورد کافی است.) (هر مورد ۰/۲۵) / ج: «خانه» (۰/۲۵) / د: در بیت چهارم «قفس» تکرار شده است (۰/۲۵)، در همین بیت «این قفس» استعاره از خانه است. (۰/۲۵) / هـ: لحن داستانی (روایی) (۰/۲۵)

۲۱۵. الف: پارسازاده، فاسق و گنهکار، ولخرج (ذکر دو مورد کافی است.) (هر مورد ۰/۵) / ب: نویسنده حساب دخل‌وخرج را داشتن توصیه می‌کند و مخاطب خود را از اسراف و هزینه‌تراشی بازمی‌دارد. (۰/۵) / ج: ادبیات تعلیمی (۰/۵)

۲۱۶. الف: درست (۰/۲۵) / ب: نادرست (۰/۲۵)؛ این حکایت سرودهٔ «نیره سعیدی» (میرفخرایی) است.

۲۱۷. ب: درست (۰/۵)
بیت «برو شادی کن ای یار دل‌افروز / غم فردا نشاید خورد امروز» از سعدی است.

۲۱۸. الف: مولوی (۰/۲۵) / ب: ابتهاج (۰/۲۵) / ج: سعدی (۰/۲۵) / د: حافظ (۰/۲۵)

۲۱۹. الف: کاربرد هر یک از صنایع بدیع لفظی در قلمرو **ادبی** بررسی می‌شود (بدیع لفظی آرایه‌های لفظی را بررسی می‌کند). (۰/۵) / ب: برجسته‌ترین ویژگی زبانی در بیت مورد نظر، کاربرد **واژه‌های عربی** (رحیل و سبیل) است. (۰/۵)

۲۲۰. الف: مولانا: غزلیات شمس (۰/۲۵) / ب: عطار: الهی‌نامه (۰/۲۵)

۲۲۱. گلستان (۰/۲۵) – ادبیات تعلیمی (۰/۲۵)

۲۲۲. الف: اندوه و حسرت در فراق یار (۰/۵) / ب: نشاط و طرب (۰/۵) / ج: غرور و حماسه (۰/۵)

۲۲۳. فضای حکمی و پند و اندرز (۰/۵)

۲۲۴. وزن کوتاه و کوبنده (۰/۵)

۲۲۵. ج: اشاره به نابودی و از میان رفتن پدیده‌ای شگفت، حسرت و اندوه را در پی دارد. (۰/۵)

۲۲۶. الف: این بیت فضایی گله‌مند و حسرت‌بار دارد اما در ابیات «ب» و «ج» حس اندرز و شادی‌خواهی، فضایی نشاط‌انگیز و شاد را به وجود آورده است. (۰/۵)

۲۲۷. گزینهٔ «۳» (۰/۲۵)؛ در این گزینه «و» صامت است و مانند اولین واج «وحید» تلفظ می‌شود؛ اما در گزینه‌های دیگر مصوت بلند است.

۲۲۸. ب: واج «و» در «ب» مصوت بلند است / «الف»، «ج»: به‌صورت مصوت کوتاه «ـُـ» تلفظ می‌شود (منُ – تُ). (۰/۲۵)

۲۲۹. الف: خوارزم ← خارزم (۰/۵) / ب: تو ← تُ (۰/۵) / ج: خورد ← خُرد (۰/۵)

۲۳۰. صامت‌ها: ه، م، و، ر، د (۰/۲۵) / مصوت‌ها: ـَ ، ا، ـِ (۰/۲۵)

۲۳۱. واج‌آرایی: تکرار واج‌های «س» و «ت» (۰/۵) / جناس: اوست، دوست – سر، بر (۰/۵)

۲۳۲. الف: بهار، باش، خزان / ب: در این بیت واج‌آرایی دیده نمی‌شود. (۰/۵) / ج: است

۲۳۳. الف: تشخیص: ویژگی‌های انسانی به سرو و بلبل نسبت داده شده است. (۰/۵) / ب: تضاد: امروز و فردا (۰/۵) / ج:کنایه: «سر مو» کنایه از مقدار اندک (۰/۵)

۲۳۴. الف: تکرار ندارد. / ب: تکرار ندارد. / ج: در این بیت واژهٔ «حدیث» تکرار شده و واژه‌آرایی را پدید آورده است. همچنین تکرار واج‌های «ح، د، ی، س» واج‌آرایی است. (۰/۵)

نکته: بر کسی پوشیده نیست که تکرار چندبارهٔ یک واژه در یک جمله (شعر یا نثر) علاوه بر واژه‌آرایی، واج‌آرایی نیز پدید می‌آورد.

۲۳۵. الف: تمثیل: مصراع دوم مثالی برای درک مفهوم مصراع اول است. – مراعات‌نظیر: دانه، آسیا – کنایه: روسفیدی کنایه از سربلندی است. (۰/۵) / در بیت سؤال «تضاد» وجود ندارد، پس «ب» نادرست است.

۲۳۶. الف: تشبیه: ما همه چشمیم (ما مانند چشمیم) و تو نور (تو نور هستی) (۰/۵) / ب: تضاد: گُل و خار (۰/۵) / ج: کنایه: «پای کشیدن» کنایه از منصرف شدن، انصراف (۰/۵)

۲۳۷. «سرشک» به معنی اشک و «باریدن سرشک» اغراق در گریستن و اشک ریختن است. (۰/۵)

۲۳۸. الف: «شنیدن، گفتن و پند» تناسب یا مراعات‌نظیر محسوب می‌شوند. (۰/۲۵)
یادآوری: تناسب همان مراعات‌نظیر است و هیچ تفاوتی با هم ندارند (در فنون بلاغت جلال‌الدین همایی همین نکته را بخوانید).
ب: در بیت سوم «دست بر دست زدن و دریغ گفتن» به‌خوبی این حس را انتقال می‌دهد. (۰/۲۵) / ج: ۱. وظیفهٔ فرد نیک‌خواه پند دادن است، هرچند بداند که نخواهند شنید و اهمیت نخواهند داد. ۲. پشیمانی و افسوس فرد از پندناپذیری خود در ابیات دیده می‌شود. ۳. این ابیات در زمرهٔ ادبیات تعلیمی قرار می‌گیرند. (ذکر دو مورد کافی است.) (هر مورد ۰/۵) / د: ۱. «خیره‌سر» کنایه از خودرأی و مستبد (۰/۲۵) ۲. «به دو پای در بند افتادن» کنایه از دچار مشکل شدن (۰/۲۵)

۲۳۹. الف: نکوهش پرخرجی بدون داشتن درآمد مناسب (۰/۵) / ب: گلستان (۰/۲۵) – سعدی (۰/۲۵) / ج: متمم (به‌عنوان نصیحت به او گفتم) (۰/۲۵) / د: دخل آب روان است (۰/۲۵)؛ دخل: مشبه (۰/۲۵)، آب روان: مشبه‌به (۰/۲۵) یا «عیش آسیاب گردان است»: عیش: مشبه، آسیاب گردان: مشبه‌به

۲۴۰. شایسته، درخور (۰/۲۵)
معنی بیت: یا رب چه کسی شایسته است که به او بگوییم: آن زیبارو چهرهٔ خود را به کسی نشان نداد.

۲۴۱. ج (۰/۲۵)؛ «گفتمش» یعنی «به او گفتم» و «او: ش» که بعد از حرف اضافه آمده، متمم است.
در دو بیت «الف» و «ب» نقش ضمیر در کلمات «خداش» و «فرشته‌ات» مفعولی است.

۲۴۲. تکرار «س» در گزینهٔ «الف» (۰/۲۵) یادآور آوایی است که سکوت را توصیه می‌کند (هیییییس)؛ گویی شاعر در این بیت بعد از گفتن این نکته که «دستم اندر ساعد ساقی سیمین‌ساق بود و عباداتم به تأخیر افتاد» شنونده را به سکوت و رازداری در این‌باره دعوت می‌کند.

۲۴۳. الف (۰/۲۵)؛ در این بیت «داد» در دو معنی متفاوت به کار رفته است و نمی‌تواند تکرار محسوب شود. ۱. حق و انصاف ۲. فعل از مصدر «دادن»

۲۴۴. این بیت فضایی انتقادی دارد (۰/۲۵) و تزویر را نکوهش می‌کند (۰/۲۵)؛ پس علاوه بر فضای انتقادی، حس و حال پند و اندرز (۰/۲۵) نیز در آن دیده می‌شود.

۲۴۵. الف: وزن و آهنگ این بیت تند و شاد و مناسب مفهوم مژده و وصال در آن است. (۰/۵) / ب: این بیت وزنی ملایم و سنگین دارد که مناسب اندوه و فراق یار است. (۰/۵)

۲۴۶. نادرست (۰/۲۵)؛ این بیت سرودهٔ مولوی است.

۲۴۷. نادرست (۰/۲۵)؛ این حکایت از باب هفتم گلستان سعدی است؛ نه باب هشتم.

۲۴۸. عواملی که موسیقی لفظی را پدید می‌آورند، **بدیع لفظی** نامیده می‌شوند. (۰/۲۵)

۲۴۹. آنچه در آرایهٔ «تکرار» اهمیت دارد، **جنبهٔ آوایی و شنیداری** است. (۰/۲۵)

۲۵۰. وزن و آهنگ کوبنده و کوتاه، مناسب بار معنایی **حماسی** در شعر است. (۰/۲۵)

۲۵۱. الف: تناسب واج‌آرایی با مفهوم (۰/۵) / ب: تفاوت جناس همسان با تکرار (۰/۵)

۲۵۲. گزینهٔ «۲» (۰/۲۵)؛ در این بیت «واج‌آرایی» یا «واژه‌آرایی» دیده نمی‌شود.

۲۵۳. یزدان رسول خویش را «نیکخو» نامیده است. ای برادر خوی نیک، گنج نیکی را کلید است. (۰/۵) / «را» در مصراع اول نشانهٔ مفعولی (۰/۲۵) و در مصراع دوم نشانهٔ فک اضافه است. (۰/۲۵) (گنج نیکی را کلید: کلید گنج نیکی)

۲۵۴. پارسی یا فارسی

۲۵۵. سینه‌به‌سینه نقل می‌شد.

۲۵۶. «اوستا» را موبدان برای اجرای مراسم دینی، از حفظ می‌خواندند تا اینکه در دورهٔ ساسانیان به نگارش درآمد.

۲۵۷. به زبان‌هایی گفته می‌شود که در ایران و مناطق هم‌جوار آن از قدیم‌ترین روزگاران متداول بوده و ویژگی‌های مشترکی داشته‌اند.

۲۵۸. سه دسته: فارسی باستان، فارسی میانه و فارسی نو

۲۵۹. الف: زبان فارسی باستان در دورهٔ **هخامنشیان** رایج بود. / ب: زبان فارسی باستان به خط **میخی** نوشته می‌شد.

۲۶۰. درست

۲۶۱. نادرست؛ زبان‌های ایرانی میانه به دو گروه زبان‌های «پارتی» و «پهلوی» تقسیم می‌شوند.

۲۶۲. نادرست؛ زبان پارتی در دورهٔ اشکانی رایج بود و تا اوایل **دورهٔ ساسانی** نیز آثاری به این زبان تألیف می‌شده است.
توجه: مبادا دورهٔ ساسانیان را با سامانیان اشتباه بگیرید.

۲۶۳. درست

۲۶۴. نادرست؛ زبان پهلوی، زبان رسمی دوران **ساسانی** بود.

۲۶۵. از آنجا که این زبان اساساً به ناحیهٔ پارس تعلق داشته است و در مرحله‌ای میان فارسی باستان و فارسی نو (دری) قرار دارد، آن را فارسی میانه نامیده‌اند.

۲۶۶. بیشتر آثار دینی زردشتی است؛ حتی رساله‌های کوچکی که معمولاً آن‌ها را در زمرهٔ آثار غیردینی به شمار می‌آورند نیز رنگ دینی دارند؛ مانند ایاتکار زریران (یادگار زریران).

۲۶۷. آثار ادبی منظوم و منثور دوران ساسانی (زبان پهلوی) از میان رفته است، ولی ترجمهٔ عربی و فارسی بعضی از آن‌ها مانند «کلیله و دمنه» و «هزار و یک شب» در دست است که آن‌ها هم دچار تغییرات فراوان شده‌اند.

۲۶۸. به‌دلیل اهمیتی که سنت شفاهی در ایران پیش از اسلام داشته، آثار پهلوی غالباً به نگارش درنیامده بود.

۲۶۹. شعر پهلوی بعد از ساسانیان همانند نثر از میان رفت و اشعار کمی به زبان پهلوی در دست است و آنچه باقی مانده دچار تحریف‌هایی شده است. بعضی از قطعات شعری در میان اندرزنامه‌های منثور جای دارند؛ مانند منظومهٔ «درخت آسوریک» و «یادگار زریران».

۲۷۰. منظومهٔ **درخت آسوریک** و **یادگار زریران**، هر دو اصل پارتی دارند.

۲۷۱. پس از ورود اسلام به ایران، زبان فارسی تحول تازه‌ای را پشت سر گذاشت و با بهره‌گیری از الفبای خط عربی به مرحلهٔ جدیدی گام نهاد که بدان «فارسی نو» یا «فارسی دری» گفته می‌شود.

۲۷۲. بهره‌گیری از الفبای خط عربی

۲۷۳. یکی از نتایج نفوذ اسلام در ایران **رواج تدریجی خط عربی** بود.

۲۷۴. پس از برافتادن **ساسانیان**، طاهریان نخستین دولت اسلامی ایران بودند.
توجه: مبادا ساسانیان را با سامانیان اشتباه بگیرید. در کتاب درسی هم این مورد اشتباه شده. در واقع سال‌ها پس از حملهٔ اعراب و سقوط ساسانیان، حکومت‌های نیمه‌مستقل و مستقل ایرانی سر کار آمدند که نخستین آن‌ها طاهریان بود و بعد صفاریان در سیستان و سامانیان هم در خراسان.

۲۷۵. زبان درباریان ساسانی و مکاتبات و محاورات مقامات دولتی، زبان **فارسی دری** بود.

۲۷۶. نخستین صورت زبان ادبی فارسی نو در برابر نفوذ عناصر زبان عربی، **فارسی دری** بود.

۲۷۷. منطقهٔ رواج فارسی دری، نخست در **مشرق** و **شمال شرقی ایران** بود.

۲۷۸. یعقوب لیث صفاری

۲۷۹. مهم‌ترین دورهٔ تمدن اسلامی ایران، قرن چهارم و نیمهٔ اول قرن پنجم (دوران سامانیان) بود.

۲۸۰. حکومت سامانیان – قرن چهارم هجری

۲۸۱. در زمان سامانیان، بخارا عمده‌ترین مرکز فرهنگی به شمار می‌آمد و بسیاری از دانشمندانی که در این شهر می‌زیستند، آثار ارزنده‌ای به زبان پارسی و عربی در قلمرو فرهنگ اسلامی پدید آوردند. بعضی از امیران سامانی خود صاحب فضل و ادب بودند، شاعران فارسی‌گوی را تشویق می‌کردند و مترجمان را به ترجمهٔ کتاب‌های معتبر می‌گماشتند.
بدانید: بخارا پایتخت سامانیان بود.

۲۸۲. بخارا

۲۸۳. عنصری، فرخی و منوچهری

۲۸۴. قرن **چهارم هجری**، دوران غلبه، رواج و حفظ آداب و رسوم ملّی بود.

۲۸۵. پایهٔ حماسهٔ ملّی به زبان فارسی در قرن **چهارم هجری** گذاشته شد.

۲۸۶. قرن چهارم با دانشمند بزرگی چون **محمدبن‌زکریای رازی** آغاز و با شاعر بی‌نظیری چون **فردوسی** ادامه یافت.

۲۸۷. عصر اندیشهٔ استقلال ملّی ایرانیان با اوج حاکمیت **سامانیان** هم‌زمان بود.

۲۸۸. تا بتوانند در سرتاسر دنیای اسلام خوانندگان بیشتری پیدا کنند.

۲۸۹. شعر فارسی در قرن چهارم و نیمهٔ اول قرن پنجم

۲۹۰. شاعران این عصر بیشتر به واقعیات بیرونی نظر داشتند و مفاهیم ذهنی آنان فقط در حد تعالیم کلی اخلاقی بود.

۲۹۱. ویژگی‌های زبانی: آوردن ترکیبات تازه و به‌کارگیری انواع توصیف‌ها
ویژگی‌های ادبی: آوردن استعاره‌های دلپذیر و تشبیهات گوناگون

۲۹۲. رودکی